

Erhart, Adolf

ΘΑΛΑΣΣΑ

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1957, vol. 6, iss. A5, pp. 144-145

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100675>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

cházkovy, nýbrž chtěla přispěti jenom k výkladu jistých termínů prostředky filologickými. Procházkova práce obsahuje další údaje, na př. o úloze krčem při sbírání daně (byla to od počátku shromažďování daní, totiž naturalí odvedených jakožto daň), ale ty pomijím. Rád bych však zde vyslovil přání, aby Vaněčkův kabinet pokračoval ve zkoumání slovanských právních starožitností se stejnou horlivostí jako dosud. Byla by to činnost pro dnešní vědu o Slovanstvu srovnatelně potřebná a záslužná; byla by vítaná i jiným vědám (myslím arci na filologii a na etnografii). To je právě obor, který je v starožitnostech propracován dosud nejméně; jeho výzkum je však nyní naléhavějším úkolem nežli výzkum dob mladších.

Václav Machek

ΘΑΛΑΣΣΑ

Toto známé řecké slovo nemělo dosud uspokojivé indoevropské etymologie a bylo namnoze počítáno k oně velmi početné vrstvě řeckých slov neindoevropského původu. Francouzský bohemista Marc Vey (autor Morphologie du tchèque parlé) se nyní pokusil o nový výklad toho slova z prvků indoevropských. Věnoval mu rozsáhlou stať v BSL ročn. 51 (1955), seš. 1, s. 80—100.— Vychází z Hesychiovy glossy *θαλάσσαν*. *θάλσσαν***θαλάσσαν* prý není makedonské slovo (jak se mělo zato), ale čistě řecké — dubleta k *θάλασσα*. Obě slova souvisí s ide. kořenem *del-H-gh-* (sti. *dīrgha-*, ř. *δολιχός*, sl. *dilgъ*). Moře prý bylo označováno jako „dlouhá cesta“ (*δολιχὴ ὁδός*). Elipsou slova „cesta“ zůstaly jen femininní tvary adjektiva „dlouhý“ a to jsou právě ona dvě řecká slova. *θαλάσσαν* reprezentuje starší **dʰlānghā* (s femin. suffixem *ā*), *θάλασσα* starší **dhʰlāgh-jə* (s femin. suffixem (*jā/jə*)). Nosovka v *θαλάσσαν* nepřekvapuje vzhledem k npers. *dīrang* dlouhý atd. Potiže činí jen začáteční *θ-* v *θάλασσα*. Vysvětlení tohoto *θ-* věnuje Vey největší část svého článku. V. předpokládá anticipaci laryngály následující po likvidě; tato anticipace však nastala jen tehdy, když obě kořenové slabiky měly oslabený stupeň. Tedy na př. *ʰHʰ* dalo v řečtině *HʰHʰ* > *hal(h)a*. Vey poukazuje na obdobnou anticipaci (metathesu) aspirace v případech jako *τέθριππον* < *τετρ-χιππον*) atp. Tak dalo původní *dʰlāgh-jə* řecké *θαλ(h)ασσα* > *θάλασσα*; podobně *dʰlānghā* dalo *θαλ(h)αγγᾶ*, ale zde se *h* dissimulovalo, protože ve slově byla ještě jedna aspiráta (*gh* > *χ*). Tato dissimilace musela nastat ještě před změnou skupiny *δ + h* > *θ* (jinak by výsledkem dissimilace bylo *τ-* jako na př. v *ταχός*). V prvním slově dissimilace nenastala proto, že po *gh* následovalo *j* (k affeické veláry následujícím *j* došlo již velmi záhy). — K podepření svého výkladu hledá Vey ještě další příklady anticipace laryngály před likvidou. Úvádí zde m. j.: *χάλαζα* (krupobití a pod.) vedle Hesych. *γελαιόρον* . *ψυρόρον* (lat. *gelū* atd.), ide kořen *gelə-*. — Podobný kořen *gelə-* je podle Veye základem těchto slov: *γελᾶω* (smáti se), *καρχαλάω* (jásati), *χαλάω* (povolovati, ochabovati), *γαληρός* (klidný), *γάλως* (bratrova žena, lat. *glōs*, rus. *zolva*), Hesych. *γάλλαρος* (dítto) a dalších. — Jiný případ, kde se projevuje anticipace laryngály jsou slova *βάραρον* a *φάραγξ* (obojí znamená „propast“). Vedle toho je věnována pozornost ještě celé řadě dalších řeckých slov která tu pro nedostatek místa nemůžeme uvádět. — Anticipovaná laryngála aspirovala jen znělé oklusivy, nikoli však neznělé; proto nemáme případy střídání *τελα* ~ *θαλα* nebo pod. — Vey se také pokouší určit přesný chronologický sled všech hláskových změn, o něž ve zkoumaných slovech jde (anticipace laryngál, *s* > *h*, *d* + *H* > *dh*, *khj* > *σ*, dissimilace aspirát atd.).

Vcelku lze pokládat Veyův výklad slova *θάλασσα* za zdařilý; jen bychom připojili několik poznámek k hláskoslovné stránce Veyových výkladů (stránku sémantickou chceme v této krátké zprávě nechat stranou):

1° Myšlenka o anticipaci (metathese) laryngál není zcela nová. O metathesích laryngál jedná dost obšírně L. L. Hammerich ve své práci *Laryngeal before sonant* (Köbenhavn 1948) s. 35 n.

2° Za předpokladu, že indoevropské hlásky tradičně psané *gh*, *dh*, *bh* byly skutečné aspiráty, jeví se these o dlouhém uchovávaní rozdílu mezi *dh* a *d* + *H* v řečtině nepravděpodobnou. Pravděpodobná je tato these jen za předpokladu, že ide. *dh* atd. nebyly skutečné aspiráty (nýbrž spiranty nebo pod., jak tomu chtěl na př. Walde); pak by bylo uchovávaní rozdílu mezi *d* a *dh* do doby poměrně pozdní pochopitelné (Kuryłowicz ovšem tvrdí, že po znělých oklusivách zmizely v ř. laryngály bez stopy).

3° Jak vidět, užívá Vey ve své etymologické studii vydatně laryngální theorie (aniž by však někde používal termínu „laryngála“). Tato theorie má ovšem mnoho variant: naskytá se otázka, k jaké se hlásí náš autor. Na první pohled by se zdálo, že se hlásí k pojetí Benvenistovu. Tomu by nasvědčovalo užívání symbolů *ə*₁, *ə*₂, *ə*₃; ale vedle toho se objevují i značky *h*, *h*, dále *ə* (bez indexu) a „*χ*“ jak chápat na př. takové *gh-lhə₃-ho* (s. 98)? — Psaní *h'* (= *ə*) odpovídá Kuryłowiczovu pojetí indoevropského šva, nikoli však pojetí Benvenistovu. — V článku se zřejmě počítá s poměrně dlouhým životem některých ide. laryngál v řečtině (splýnuly

tam s $h < s$). Ale výslovně to není nikde zdůrazněno. — Zkrátka: autor by býval udělal dobře, kdyby byl hned na začátku krátce vyložil své pojetí laryngál a vysvětlil platnost používaných značek.

A. Erhart

Hans Krahe, Sprache und Vorzeit. Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache, Quelle und Meyer, Heidelberg 1954, str. 180.

Hans Krahe, autor řady onomastických studií a uznávaný odborník zejména v illyrologii, napsal pro zájemce z širokých vrstev vzdělanců knihu, v níž se mu velmi dobře podařilo uvést čtířáček-neodborníka do širší indoevropské problematiky, a zároveň ho přitom seznámit i s nejdůležitějšími výsledky své vlastní, dosti originální metody, jak zjišťovat spojitost mezi jednotlivými skupinami indoevropských jazyků.

První díl Krahovy práce (5–47) zahrnuje výklady všeobecného rázu. Čtenář tu nachází povšečné informace o základních otázkách srovnávací jazykovědy, o indoevropském prajazykovém společenství a jeho pravlasti i o jednotlivých skupinách indoevropských jazyků a o jejich vzájemném příbuzenství (kap. 1–6; str. 5–37). Z informativního rámce první části knihy se výrazněji vymyká jen 7. kapitola, věnovaná onomastice (37–47). Krahe v ní plně využívá výsledků své dosavadní práce a rozebírá velmi důkladně celou problematiku onomastického zkoumání.

Tato kapitola je už tedy jakýmsi přechodem k speciálnímu oddílu druhému (48–172) s jeho detailním rozbohem vzájemných příbuzenských vztahů mezi jednotlivými indoevropskými jazyky staré Evropy. Krahe tu vychází především ze staré evropské hydronymie. Rozebírá po stránce jazykové názvy řek (kap. 8; str. 48–63) a na základě této analýsy dochází k přesvědčení, že kdysi v dávných dobách existovala zvláštní jednotná „staroevropská“ soustava hydronymického názvosloví, která zahrnovala oblast, sahající od Skandinávie až po Sicílii a od zemí baltických až k britským ostrovům a k atlantickému pobřeží. Z účasti na této starobylé soustavě vylučuje K. úplné poloostrov Balkánský a téměř úplné poloostrov Pyrenejský — a také poloostrov Apenninský a dnešní jižní Francie prý nebyly původně do tohoto systému zahrnuty; jeho mateřskou oblastí bylo snad jen území, které leží severně od Číry, probíhající v Evropě na zeměpisné šířce Alp. Tvůrci tohoto „staroevropského“ vodního názvosloví byli sice podle K. Indoevropané, avšak společenství, které stálo u kolébky tohoto hydronymického systému, bylo prý proti předpokládanému společenství prajazykovému mladší a prostorově omezenější. Zahrnovalo do sebe v podstatě jen oblast germánskou, keltskou, illyrskou, venetskou, italskou a baltskou (oblast slovanická byla na něm účastna jen v nepatrné míře). Podrobněji jedná K. o těchto otázkách v 9. kapitole (63–71); seskupuje tu vyjmenované jazyky do zvláštní „staroevropské jazykové skupiny“ a uvádí na podporu svého tvrzení řadu příkladů, a to nikoli pouze jména místní.

Detailním výkladem o příbuzenských vztazích uvnitř této jazykové skupiny jsou věnovány další kapitoly (kap. 10–17; str. 71–143). Podle K. byly „staroevropské“ jazyky rozmístěny v nejstarších dobách asi takto: oblast italská, venetská a illyrská se rozkládaly na jih od oblasti germánské — přitom illyrštinu umísťuje autor nejdále na východ, do západního sousedství baltštiny, předchůdkyni italských jazyků nejdále na západ, do těsného sousedství s keltštinou, a venetštinu doprostřed mezi Itálií a Illyrií. Zcela právem však K. při každé příležitosti zdůrazňuje plynulost hranic mezi jednotlivými z těchto jazykových oblastí a nezřídka zároveň poukazuje i na možnost rozmanitých kmenových přesunů v onech předhistorických dobách (tak se prý na př. Keltové dostali do těsného sousedství Germánů až po odchodu Italků na jih).

Dvě další kapitoly Krahovy práce (18. a 19. kap.; str. 143–167) jednájí o evropských oblastech, v nichž nebyla domovem Krahova „staroevropská“ vodní nomenklatura; zvláště důkladně tu autor rozebírá zejména otázku egejských vlivů na jazyk starých Řeků a vyslovuje se zde s uznáním jak o některých výkladech Georgijeových, tak již i o Ventrisově rozluštění lineárního písma B. V poslední kapitole (kap. 20, str. 167–172) vypočítává pak Krahe jednotlivá stěhování, která podnikly ve starověku ze svých prehistorických sídel za Alpami kmeny „staroevropské jazykové skupiny“ ve směru na jih (v chronologickém sledu jde o Italky, Illyry, Keltky a Germány). Knihu uzavírá rozsáhlá bibliografie k jednotlivým kapitolám a index zkratek (173–180).

Krahovy zásadly o prozkoumání staré evropské hydronymie jsou sice zcela nesporné, ale závěry, ke kterým autor na tomto základě dochází, jsou nepochybně dosti jednostranné. Obdobné tvoření názvů u části evropských řek nemusí vést k tomu, abychom byli na vysvětlení tohoto zjevu nuceni předpokládat nějaké umělé vykonstruované jazykové společenství. Jména řek, považovaná Krahem za „staroevropská“, mohly být prostě jen praktické, pragermánské i jiné názvy, které vznikly v té či v oné jazykové oblasti zcela samostatně;